

Interjú Rajeczky Benjamin tanár úrral

A beszélgetésekre az MTA Zenetudományi Intézetében került sor 1983 novemberében, három alkalommal. Béni bácsi a tanári pályájáról mesélt s arról a társadalmi környezetről, melyben Budapest egyik legjobb gimnáziuma működött. Így természetesen szó került számtalan —az életet, a történelmet, a kort érintő— kérdés is. Az iskola mint a társadalmat alakító és mint a társadalmi folyamatokat leképező intézmény mindig is hálás téma. Főként a pedagógiai elképzelésekről, a gimnáziumi mindennapokról, a tanításról, a cserkészetről, a sportról, az iskolai zenekarról és énekkarról, a rengeteg, örömmel és szeretettel végzett munkáról olvashatunk az alábbiakban.

Az interjú készítője nemcsak egy igazi szerzetestanár mindennapjairól hallhatott, szerencséje lehetett —sajnos csak rövid időre— egy rendkívüli személyiség aurájába is belekerülni. A beszélgetés közzétételére akkoriban nem került sor. Közben sok minden történt, sajnos azóta személyesen meg sem kérhetem engedélyét. A személyiségi jogok védelme természetesen elhunytakra is vonatkozik, semmi olyan részlet nem kerül most sem nyilvánosságra, amely ezt sérthetné.

Az eltelt évek alatt szinte kortörténetté vált nemcsak az a korszak, amiről szó van benne, hanem maga az interjú is. Mitől óvna ma Béni bácsi? Mit tanácsolna ebben a világban? Hogyan mutatna példát toleranciából? Ellenzékben bizonyos dolgok könnyebbnek látszottak, mások nehezebbnek. Béni bácsi ma is az lenne, aki akkor volt, arra oktatna amire gimnáziumi tanárként, kutatóként, papként, szerzetesként, emberként oktatott. Az erkölcsös életre és munkára, az elfogadásra, az emberi szolidaritásra.

P.K. Témánk a két világháború közötti szellemi élet. 1926-ban került a budai Szent Imre Gimnáziumba. Hogy lett elhivatott tanár?

R.B. Amikor '12-ben megalakult a gimnázium, a régiekkel szemben valami speciális programmal indult. Először is egy egészen új kerületben nyílt meg, amely akkor volt kialakulóban, és éppen azzal az iskolával, amelyikben ideiglenes helyet kapott a gimnázium, a Váli utcai iskolával. Aztán attól kezdve a Sas-hegy irányába már a város széle volt, egy nagy mező. Azon a területen épült ki lassanként a XI. kerület. Hiszen előtte a régi Ferenc József-hídtól, tehát a mostani Szabadság-hídtól kezdődött a tizenegyedik kerület öreg magja. Intézmény dolgában az új rész elég jól meg volt alapozva, a Ménesi úton, ott volt az Eötvös Collegium, azután mellette a lazaristák, mellette meg az irgalmas nővéreknek volt az anyaháza. Ez a kis körzet volt valószínűleg az, ami oda vonzotta Békefi Remiget, aki új iskolát akart. Azt mondta, hogy ebbe az új

Az alábbi interjút Rajeczky Benjamin születésének 100. évfordulójára emlékezve adjuk közre, „Béni bácsi” beszédmódot nagyban megőrizve, csupán enyhén stilizálva.

A felelős szerkesztő ezúton követi meg egy tragikusan elhunyt nemes lélek, Pék Katalin szociológus emlékét, aki a folyóirat szám hosszú készlekedése miatt nem érte meg a beszélgetés megjelenését.

területbe, ahol a magasabb oktatás amúgy is megvan, meg hát különben is vallási központok már voltak, hadd jöjjön oda egy gimnázium, amelyik az egész lakosságot is be akarja vonni. És ebben az a gondolat is benne volt, hogy hadd legyen itt plébánia is, és tevékenykedjen egy olyan szerzetesrend, amelyik nem egyszerűen csak tanít, hanem az egész diáksággal kapcsolatos közönséget összefogja. Ez volt a programja. A fővárosnak egy új kerületében a maguk úgynevezett társadalomalkotó munkáját akarták megvalósítani.

P.K. Hogyan válogatták a gyerekeket ebbe a gimnáziumba?

R.B. Válogatták a gyerekeket is, meg a tanárokat is! Az volt a jó, hogy Békefi aránylag kevés, de nagyon válogatott embert tett oda. Bitter igazgató jó szervező erő volt, Pécs környéki sváb ember, nagyon jó koponya és nagyon szeretett az emberekkel foglalkozni. A gimnázium alapelvének nagyon hamar kimondta azt, hogy többet ér egy cseppre való szeretet, mint egy egész tengerre való, hát... hatalom vagy pedig erő. Akkor a gimnáziumban ez újdonság volt! Alapítsanak már egy olyan fajta gimnáziumot, amelyik újfajta módon foglalkozik a gyerekekkel, közvetlen kapcsolattal, barátsággal, mindjárt a családoknak a bevonásával is! Barátságos együttes legyen! Ennek a levegője benne volt a gimnázium pedagógiájában, amit az ember rögtön megérezett, amikor odakerült. Én sose voltam ezen a vidéken, de amikor az ember bent járt Pesten — nekünk a Horánszky utcai rendházunk bent volt a VIII. kerület közepén —, az egész más fajta világ volt, mint ez a terület. Amikor az ember ide került, ahogy az első nap kilépett, azt látta, hogy X tanár megy az iskolába és a kapuban már várja 8–10 gyerek. És mindegyik tanárnak megvolt a maga kísérete. Akkor még ott laktunk a régi Horthy Miklós úton, a mai Bartók Béla úton, onnan sétáltunk azután ki a Fehérvári útra, a Váli utcai iskolába.

A válogatás? Hát olyan szempontból nem volt válogatás, hogy csak magas társadalmi rétegből kerültek oda. Mert ha megnézi az ember, hogy a statisztikában, az értesítőben, hány nagybirtokos vagy nagykereskedő volt vagy ilyesmi, osztályonként egy-kettő legföljebb. A többi az középosztálybeli..., az a XI. kerületi tisztviselőnép. Állami tisztviselő, üzleti tisztviselő, rengeteg sok pedagógus. Az elején egyszerűen, aki jelentkezett, minden további nélkül föl vették. Akkor még nem volt akkora nagy megrohanása az intézetnek, mint volt azután a harmincas évek közepén. Akkor elkezdtük párhuzamosítani az osztályokat, '35 táján. Az elején volt olyan osztály, hogy nyolcvan gyerek...

P.K. Hogyan lehetett ennyi gyerekekkel bírni?

R.B. Gyönyörűen! Nem azt mondom, hogy én mit csináltam, azt mondom el, hogy mit láttam, tegyük föl, Schwartz Eleméernél vagy Schilling Roger-nál, a két németszakosnál. Azok fogtak egy ilyen nyolcvanas létszámú osztályt és lefeleltették háromszor egy óra alatt. Az egészet. Jött egy kérdés, és gyereink: pakk, pakk, pakk, mint a gépfegyver. Aki felelt rá, jó, és így ment végig.

P.K. És a fegyelem?

R.B. A gyerekek rá se értek; mind figyelt, hogy mikor kerül rá a sor és mikor tud felelni, aztán az óra végén bediktálták a jegyeiket. Mert a gyerekeknek

becsületesen meg kellett mondania, hogy ő most tudott felelni, vagy nem tudott felelni... Az a szülő küldte abba az iskolába a gyereket, aki nagyon komoly valláserkölcsi nevelést akart. Ez volt az első. És a szülő megmondta a gyerekeknek, hogy olyan helyre megyünk, ahol ezek a dolgok komolyak. És ezt a gyerek is tudta. Imádsággal kezdték az órát, imádsággal végezték az iskolát, a gyerekeknek ott volt a közös miséjük mindig. És ének szempontjából az alaptevékenysége az énekkarnak az volt, hogy annak minden vasárnap négy szólamra énekelni kellett! És ezzel meg volt adva egy énekkar számára eleve az egész évi program! Hiszen az egyházi esztendő szerint nagy tömegű éneket kellett produkálni, és erre alig volt elég az idő.

P.K. És hogy történt a tanárok kiválogatása? Kik kerültek ide?

R.B. Az első alkalommal nem jött több ide mint négy-öt ember, mert egyetlen egy osztály volt. Amikor én ott voltam kereken húsz-huszonötön voltak. Egy jó sor egészen fiatal, az igazgató nagyon öreg... —uramfia!—, amikor én ide kerültem, akkor a Bitter olyan ötven esztendő s korban volt, és én mint huszonhat éves, nagyon öregnek láttam. Brisics Frigyes akkor sokat számító irodalmár ember volt, úgy néztem, mint egy koros valakire, és kiderült, hogy harmincöt éves volt, vagy harminchat! Magdics Gáspár bácsi volt egyedül az öregek között, aki, mondjuk, olyan öreg volt, mint az igazgató. A többiek negyven és ötven, illetve negyven és harminc között!

P.K. Ellentétek, viták voltak-e az öregebbek és a fiatalabbak között?

R.B. Vitázni egymással rengeteg sokat vitáztak, főként a konferenciák alkalmával, amikor az osztályfőnökök úgy védték a gyerekeiket, akiket véletlenségből meg akartak róni vagy meg akartak inteni, mint egy anyaoroszlán. „De hát az egy derék gyerek! És a szegény szüleivel mi van?! És az édesanyja olyan rendesen törődik velem!” — és így tovább. Ismerték szépen azokat a családokat, ismerték. Az ember a fogadóórákon nagyon sűrűn találkozott a szülőkkel, és ott megbeszélte a dolgokat a szülőkkel. Állandóan tele volt a fogadó folyosó, és hát az embernek minden héten megvolt a maga fogadóórája.

P.K. Az énektanárt komolyan vették?

R.B. No, ott tényleg baj volt. Az énektanárok többsége mindenütt pontosan úgy volt, mint szegény tornatanárok. Azok valahogy ott voltak a háttérben, semminek kezelve a tanári karral szemben. És a gyerekek tudták ezt, és még jobban rendetlenkedtek, mint a többi tanárnál. És az a sok szerencsétlen ember ezt érezte, szeretett volna buktatni, hogy tekintélye legyen. Azt kérdezték: „Milyen technikával érem el azt, hogy annak a gyerekek minél gyorsabban meg tudjak valamit tanítani?” De ember! Nem az a lényeges, hogy buktass, hanem az a lényeges, hogy a gyerek érezze, hogy kettesnél nem kaphat rosszabbat —akkor az egyes volt a legjobb—, mert ha ő kettesnél rosszabbat kap, ez annyit jelent, hogy kitesszük az intézetből. Hát nem arról volt szó, hogy azt a gyereket hogyan kínozzam egy rossz jeggyel.

Ahogy a vallástannál: ott is lehetetlenség volt, hogy négyest adjon az ember valakinek..., hát azt a tárgyat a gyerekek szeretni kell. Egy olyan tantárgyat,

amelynél az embernek élveznie kell, meg szeretnie kell a dolgot, nem lehet szó rossz jegyről! És ezt nagyon nehéz volt megszoktatni. Mert a legtöbbje a fővárosi énektanárok közül is a szigorúságot szerette volna!

P.K. Béni bácsi erre hol jött rá? Még Innsbruckban tanulta?

R.B. Tudja a manó! Mikor bekerült az iskolába, már tudta, hogy nem a bukáson múlik. Tényleg így volt. Az igaz viszont, hogy én abból indultam ki, hogy nem állunk ki az osztály elé nem tudom milyen deszka-mereven és fújuk a mondanivalót, hanem az ember közvetlenül tárgyal. És abból a kapcsolatból láttam, hogy a gyerek mire kíváncsi, mert azt meglátja az ember, hogy mire kíváncsi, és az ember arról beszél. ami a gyereket érdekli. Az önképzőkörben a gyerek adhatta a saját magáét. Ott szabad volt. Amelyik dzsesszpárti volt, az nyugodtan hozta a farsangi előadáson a maga dzsesszét, hadd csinálja! Akkoriban én elég büszkén írtam az értesítőbe, hogy nagy számú zenekarom volt; de én annak örültem a legjobban, hogy legalább hat-nyolc kamaraegyüttes volt az egyes osztályokban, akik saját maguknak muzsikáltak. Mert a lényeg az volt, hogy ők saját maguk csinálják, nem pedig az, hogy állandó fegyelem alatt mint valami kötelezőt. Lássam, hogy szeretik. Az önképzőkörben akkor tényleg a gyerekek a maguk módjára modernkedtek.

Aminthogy nálam például —amellett hogy csak értékes zenét játszottunk, mert ez alaptétel volt Kodálynál, hogy csak értékes zenét!— Vivaldival kezdtük akkor, amikor még Budapesten Vivaldit alig lehetett hallani. Emlékszem, amikor megrendeltem a kottát, kérték, hogy értesítsem őket, mikor játszunk, mert ez akkor még újdonság volt! Preklasszikusokat játszani újdonság volt a húszas esztendőben! Akkor más divat volt a világon. És a gyerek megkapta ezeket a dolgokat, de ugyanakkor viszont, ha saját maga játszani akart, és jött az egyik gyerek, hogy ő Gershwinnel van, és a Rapsody in Blue volt az új, hogy akkor játszhatja-e. És szépen, hadd halljuk csak rendszeren, hogy hogyan szól — és a gyerekek is hallgatták, nyugodtan, szépen...

P.K. Koncertekre is vitte a gyerekeket?

R.B. Vittem, vittem. Operába is, koncertekre is mentünk, közösen. Amint-hogy a hanglemezhallgatás is nagyban ment, és rengeteg sokat használt a gyerekeknek. És tapasztalta aztán az ember a népzeneél, hogy micsoda óriási különbség egy gyerekeknek, aki, mondjuk, egy zenekart hall, akkor eléggé hamar unja és elkezd beszélgetni. De ha egy egyszólamú népdalt! Egy paraszthangot! Abban a pillanatban halál csönd van az egész bandában, és akkor nem kell figyelni rá, hogy érdekli-e vagy nem. Érdekli. Olyat életében nem hallott! Úgy fogta és az úgy ragadt abba a gyerekbe, hogy az csodálatos! A Pátria-lemezeknek akkoriban nagyon nagy jelentősége lett volna, ha használták volna az emberek. Mi használtuk, mindjárt az elejétől kezdve. Ortutayval én jóba voltam, amikor csinálták ezeket a dolgokat.

P.K. Ortutayval hogy találkozott Tanár úr?

R.B. Ő jött hozzám. Eljött, és akkor én láttam, hogy sajnos egy buzsáki szöttesre azt kérdezte, hogy mezőkövesdi-e. Na mondom... De tényleg, az ő népdal-

felvételei meg az ő mesefölvételei érdekelték engem erősen. Domokos Péter is megjelent akkorában Erdélyből, és hozta a dolgait. Ezeket a gyerekek mindjárt kapták! Mert a gyerekek nyugodtan tárgyaltak, hogy ők kívül ismerősek, én is nyugodtan tárgyaltam, hogy én kívül vagyok ismerős. Az igazgató egyszer egy konferencián azt mondta nekem, hogy maga paktál a gyerekekkel! Én aztán felálltam ünnepélyesen, kikértem magamnak, és kivonultam a konferenciáról! Hát persze ez csak egyszer történt meg, az öregúrnál is, aztán elfelejtettük. A maga oldalán az embernek erélyesnek kell lenni. De mondom, abban az önképzőkörben a gyerekek tökéletesen a magukét hozták, tréfálni vagy egy kicsit kijátszani magának az embernek a maga bolondériáját, azt szabad! A gyerekek, ha torna-vizsgán muzsikáltunk, pl. közösen elhatároztuk, hogy a Perzsa vásárt játszunk, mert miért ne játszunk olyankor a Perzsa vásárt?! Vagy pedig akkor a Suppé jött a könnyűlovassággal vagy hasonlókkal. És akkor azt tréfának játszottuk. Megkapta az az úgynevezett könnyűzene a maga alkalmát arra, hogy könnyűzene legyen, és ahogy a Böszörményi nagyon szépen tudott dzsesszt játszani, ugyanúgy a gyerekektől is elvárta az ember, ha dzsesszt akartok csinálni, csináljátok szépen. És hála Istennek, volt egy olyan rajztanárunk, aki beállt, és éjszakákon keresztül a díszleteket csinálta nekik, meg minden. Pedig az civil ember volt! De az ugyanúgy lelkesedett a gyerekeknek a dolgaiért.

Szóval, itt az a lényeges, hogy az ember azt a pedagógiát tényleg annak vegye, aminek. Mintha az embernek egy családja volna. Nekem a Kodály Emma néni mondta: Rajeczky magának tizenkét gyerekének köllene lenni! Mondtam, elkésett, nekem 300 van! Szóval a lényeges itt tényleg ez volt ennél a gimnáziumnál, hogy az a bizonyos családi légkör volt meg, ami meghozta az eredményeket a tanulmányokban is, és mellette az emberi magatartásban is. Az aztán más kérdés, hogy egyik-másik másfelé irányozódott. Erdélyi Lexi, (na, János a keresztnéve, regényeket hoz ki) például nyolcadikos korában már akkor az ateizmus és hasonló felé érdeklődött mindig. Ők ketten a Szőnyivel —Szőnyi Zolival, aki az első Csinn-bumm cirkuszt csinálta a Rádióban valamikor— nyolcadikosok voltak, amikor én oda kerültem, tehát közöttünk volt 8 év különbség. Ők nyugodtan hozták a maguk ellenvetéseit, amikor az ember ott van az osztály előtt, letárgyalta szépen az egészet.

Aztán olyankor, amikor már kényesebb témák voltak, akkor is az embernek meg kellett találni azt a formát, amivel azért még mindig hathat, és amivel politikailag nem csinál kellemetlenséget. Amikor a hitleri idők jöttek, és a Rosenbergnak akkorában ezek az érvelései jöttek, holmi faji és valláspótló históriák, akkor én nyugodtan fogtam az öreg Wilhelm Schmidtnek a hat vastag kötetét, „Ursprung des Gottes Idee”, a primitívek világából összeállított hatalmas munka, hogy az Isten-gondolat hogy kezdődik, az ember egyszerűen bevitte az osztályba a hat kötetet. Aztán odaállította szépen középre: „Nézzetek gyerekek, a Rosenberg ezt a hat kötetet nem olvasta! Nektek viszont nagyon ajánlom, hogy nézzetek majd utána, olvassátok el, ha ráértetek!” És kész. Ez tökéletesen elég volt. Az ember nem mondott a Rosenbergre semmi külön rosszat.

Ezeket muszáj volt fölvetni. A felebaráti szeretet az keresztényi kérdés, és akkor az ember a sárgacsillagos zsidóval karonfogva nyugodtan sétált az utcán. S az ember reverendában volt, ő meg a sárga csillaggal volt. És azt meg kellett csinálni! Az természetes dolog volt, és azt a gyerekeknek látni kellett, hogy komolyan vesszük! Az igaz viszont, hogy ezen az alapon a külön kis énekkar, amelyik külön is muzsikálgatott..., hát azok a légiriadó alatt még az óvóhelyre is lejöttek, és ott tanultunk. Megvártuk, amíg lefújják.

Az embernek ezt kellett elérni a gyerekeknél, és a gyerekek megérezték, hogy az embernek valahogy úgy fölül köll lenni ezeken a dolgokon! És ez volt a lényeges. Mert valahogy mégiscsak ezt hívják elitnek. Közben az a gyerek egy házmesternek a fia volt. Nekünk Budafokról aránylag szegény embereknek a gyerekei jártak be. Egészen egyszerű embereknek a gyerekei. Azok tudták, hogy azért a ciszterekhez érdemes odaadni! Az a budafoki gyerek azután Kongóban lett orvos húsz évig odalent! Amit nagyon kevés ember bír ki. Nekem ő nagyon jó sportoló gyereke volt, vele együtt csónakáztunk, azon kívül oboistám volt a zenekarban. Most Belgiumban lakik mint nyugdíjas, az egyik fia tanár Kongóban, az egyik lánya Brazíliában. Ez az élet, hát Istenem! Ez valahogy természetesen előkészült azokban az években.

Én nagyon élveztem azt a gimnáziumi munkát! És amiatt nem lehetett tudományt csinálni! A tudomány nekem akkor jégre volt téve... Nekünk tankönyveket kellett írni. Mert rosszak voltak a tankönyvek. Először is a vallás-tan-tan-könyvek voltak rosszak. Tehát írtunk három darab vallás-tan-könyvet. Aztán a Kerényivel kellett énektan-könyvet írni. Az énektan-könyv mellé kellett az énektanárok számára magyarázatot írni. És hát az bizony tíz esztendő alatt öt könyv. Ez egyelőre nem tudomány, hanem a napi szükséglet volt, amit meg kellett csinálni. Mellette rengeteg cikk, ezekről a pedagógiai dolgokról. Mert ott meg viszont a propagandát kellett csinálni. Mert Kodályék muzsikája... Kodály nem lenne az a Kodály, ha nem lett volna a Magyar Kórus és nem lett volna az Énekszó! Mert azok az egész terepet megdolgozták az ő számára. Akkor már, amikor erről a bizonyos nagy Kodály-pedagógiáról volt szó —nem azt mondom, hogy nem ő kezdte—, de hogy abból ilyen eléggé világméretű dolog lett, és hogy már előbb országos méretű volt, bizony ezeknek ezt a munkát csinálni kellett. És akkor aztán, mikor már megelégték, mikor aztán már nekem lassanként segítségem is volt, a negyvenes évektől kezdve, tudtam azután lassanként a tudománnyal is foglalkozni. Aztán az, hogy ez a tudomány mennyivel többet érő dolog? — az már más kérdés.

Az ember a pedagógiában megtanulta —amikor Kodályhoz jártam, az öreg Kodálytól nagyon sokat tanult az ember!—, hogy nemcsak szakma van a világon! Tehát egy gyerek ne azt lássa, hogy ez az ember egy masina, amelyik nekem valami technikát megtanít. Aminthogy Kodály nem engedte, hogy ő róla ez az érzése legyen az embernek. Az attól kezdve, hogy az embernek illik-e az orrát fújni vagy pedig tüsszenteni —mert dühös volt a tüsszentésre, rettenetes dühös volt!—, addig, hogy a tornát ajánlotta, és rájöttünk, hogy mind a ketten

ugyanazt a tornát csináltuk. (Ő a Müller-féle szisztémára esküdött, és azt Dániában külön megköszönte a dánoknak. De én ezt már gimnazista koromban mint előtornász csináltam az iskolateremben, mert a tornatermünk hadikórház volt, és a tornatanár tanította nekünk ezt a szisztémát — nagyon jó modern gondolkodású ember volt— és én voltam a bemutató, és attól kezdve csináltam is mindennap, most is csinálom.)

És az ember megéri a másik emberen, hogy az egyszerűen nevelni akar. Az öregúr akkor, amikor kompozíciót tanított, akkor is nevelni akart. Szóval vérbeli pedagógus természet volt annak ellenére, hogy gyereke nem volt. Pedig mint tanár, rossz volt, mondjuk. Amikor népzeneórákat tartott, abszolúte rosszul csinálta. A gyerekek nem is tanulták meg a dolgokat. De amikor a kompozíciós növendékek ott voltak előtte, amikor megérezte azt a bizonyos emberi kapcsolatot, egy ő-nívójú társasággal, abban a pillanatban pedagógus volt, mégpedig jó! És itt a kunszt, egy középiskolai pedagógiánál pontosan az, hogy az ember fölnőtt léteire mégiscsak egynívójú legyen a gyerekekkel.

Mert mindezt tudták a gyerekek, és ez volt, ami miatt nem éreztek ellentmondást. Azt tudták, hogy a rend gazdag, emellett azt is látták, hogy az ember igénytelen személyileg, és hogy az ember rengeteg sok időt és erőt áldoz értük. Mert az tényleg úgy volt, hogy amikor a gyerekek leérettségiztek, és hát azok nem értek rá délután jönni tanácsot kérni, hanem este jöttek — a Ludovikások éjfél után jöttek, hogyha valahol kint voltak—, az ember néha éjszaka kettőig adta a saját tanácsait, elbeszélgetett a gyerekek gondjairól, és viszont reggel hat órakor ment az ember misézni a Sionba. És egész nap..., hát uramfia! Az ember ott volt az iskolában úgyszólván egész nap. Mert délelőtt az órákat adtuk, délután meg jött a cserkészlet, és jött a külön zene, és jött a kongregáció, és minden az égvilágon.

P.K. Említette korábban, hogy a diákjai között volt egy társaság, akik sokat vitakoztak a földreformról. Mesélne róluk?

R.B. Azok a cserkészcsapaton belül voltak. Együtt voltak ottan pedig a legöregebbektől kezdve, akik visszajártak. Nálunk a végzett diákoknak egy bizonyos százaléka mindig visszajárt. (Mondjuk ha zenei téren vagyunk, a zenekarom olyan '35, '36, '38 táján hetven tagból állt, nekem eléggé nagy zenésztársaságom volt. De ha mi egy ünnepélyre készültünk, és ilyen igényesebb dolgokat kellett, akkor aki zeneszerző volt már, hát az is visszajött és beült szépen a zenekarba! Mellette az első hegedűben, tegyük föl, ott ült egy második osztályos kisgyerek. És az nyugodtan tegezte a zeneszerző urat, és szépen együtt muzsikáltak.)

Hát a gyerekek tudták azt és hallották, hogy XY-nak a könyve most jelent meg, akkor már rádió volt, ez már rádiós világ volt, nagyjából ezek a problémák, amik a levegőben voltak. Ők is előhozták, és én is előhoztam. Ez természetes dolog volt. A cserkészleten, akár egy tábortűz, akár egy csapatgyűlés, akár egy örsgyűlés annyit jelentett, hogy a szigorúan vett cserkésztechnikai dolgokon kívül —csomókötés, stb., az ember elintézte, mert abból vizsgázni is kellett a gyerekeknek—, azután beszélgettünk. Az éppen annyit jelentett, hogy

hozta mindegyik a sajátját. Hát uramfia! Ezek a gyerekek hatodikosok, hetedikesek voltak. Például a Márkus Pista —aki most is ilyen falukutató, ült is egy pár esztendő a párt belső ellentétei miatt—, az mint hatodikos gimnazista ugyanakkor el tudott jönni velem, egy tökéletesen zsidó kinézés mellett a hitleri Németországba egy körútra. És ott végighallgatta, hogy én hogy vitázom egy SS-emberrel, egy fiatallal. Nyugodtan végignéztük Göbbelst, néztük éppen az Olimpia-kapunál, ahogy ottan kiszállt a repülőből, vagy nem tudom kicsodából. Ezeknek a gyerekeknek ilyen élményeik voltak. És ezekkel az élményekkel viszont idehaza, mint gimnazisták tovább vitáztak. Az egyik oldalon ilyen élménye volt, a másik oldalon olyan élménye volt, hogy gleccsereken mászkáltunk, és hogy mi van a természettel és hasonlókkal.

Szóval egy nagy kerek egész volt az, amiben ezek a gyerekek ilyen szempontból benne voltak. Amikor egy cserkész táborban, egy mozgó táborban végimentünk gyalog Göngyösről Vácra, akkor közben ahány falun mi végimentünk, abban a faluban az ember körülnézett, és látta, hogy élnek azok az emberek. És nem kellett nekem a gyerekeknek mondani, hogy: nézd csak!, hanem ő mondta nekem, hogy hát így van ez... Akkor is, amikor egy szénásszekeér ledőlt, és ledőlt vele az ember, akkor viszont senkinek nem kellett mondani semmit, hanem rohant az egész társaság, és csináltuk, amit csinálni kell! De élményekkel, mondjuk, a gyerek mindig el volt látva, kiscserkész korától kezdve, és akkor utána hat éven keresztül az a gyerek benne élt egy ilyen levegőben, amelyikben az ember a legkomolyabb erkölcs plusz politikai kérdésekben benne volt! Az egyik hozzátartozott a másikhoz. És a gyereknél nyíltan lehetett ezekről a dolgokról tárgyalni.

P.K. Említette Márkus Istvánt, a tökéletesen zsidó külsejű tanítványát a katolikus gimnáziumban. Ez hogy volt akkoriban? Nem jelentett problémát?

R.B. Nálunk ez nem volt érdekes. Emlékszem, Egerben a ciszter gimnáziumba jártam az első világháború idején, sőt az első világháború előttről, hát ott egy pár zsidó fiú volt, aminthogy reformátusok is voltak. Itt is. Nem számított, abszolúte semmi különbség nem volt. Abszolúte nem volt.

P.K. Béni bácsi említette korábban, hogy a földreform-párti önképzőköri fiatalok nem kerültek soha megfelelő pozícióba.

R.B. Ezt a réteget '45 után szándékosan kihagyták. Mert ez a réteg nagyon szívesen benne lett volna az egészben! Hiszen ez volt a tragédiája annak, ami itt folyt. Mert igenis volt egy jóindulatú intelligencia, amelyiket rögtön be lehetett volna állítani a munkába, és nem kellett volna az embernek egy bizonyos, eléggé elő nem készített és föl nem nőtt réteggel dolgozni, amire aztán mostan úgy nézünk vissza, hogy sajnos akkor túlzásokban voltunk. Az jól előkészített és lelkileg jószándékú, tisztességes technikával és gondolkodásmóddal rendelkező társaság volt. Amelyikkel meg lehetett volna csinálni, és amelyik, ha sikerült neki mégiscsak valahogyan állásba és szóhoz jutnia, nagyon szépen kifutotta magát, és lett belőle valaki. Igen, hogy ha akkor másként kezelik, akkor most a tízszerese volna és tízszereset produkált volna.

P.K. Milyen volt akkoriban a magyar zenepedagógia?

R.B. A zenepedagógia hihetetlenül elmaradt állapotban volt itt, mondjuk a német viszonyokhoz képest. Mert itt az embernek nem volt meg az, amihez kapcsolódni lehetett. A húszas éveknek közepe tájától kezdve, amikor Kodály a maga kórusaival föllépett, akkor kivált egy pár jeles muzsikus, aki nagyon jó iskolákat nevelt ki. Ahogy a Sztojanovits Adi kinevelte szépen a Szilágyi Erzsébetet, ahogyan a Csorda Romána az irgalmas nővérek iskoláját. Szóval egy pár ilyen intézmény akkor kiemelkedett, és abba kapcsolódott aztán bele a Bárdoséknak meg a többieknek a társasága. Pontosan a felekezeti iskolák körül. A reformátusok közül vidéken ott volt Debrecen, Sárospatak, azután egyik-másik iskola, és látta az ember, hogy hát ott nagyon szépen dolgoztak.

Ezek viszont nem fejlesztettek ki egy külön pedagógiát, ami „iskola” lett volna, hanem egyszerűen csinálta mindegyik a saját maga kis fészkeiben a saját maga kis muzsika-világát. Harmat Artúr volt az, aki mégiscsak keresztül-verekezte a Zeneakadémián, hogy az ún. egyházkarnagyképző, karvezető-képző, illetőleg a tanárképzés meginduljon szépen. Lassanként jöttek azután a szakképzett emberek. De odáig? Hát bizony ugyanúgy voltak, ahogy én is voltam. Az embernek saját magának kellett a saját szakmáját kitalálni, azt, hogy mit csináljon! Sztankó Béla, az öreg, a fővárosi pedagógusoknak a vezetője az ilyen kivétel volt. Nagyjában a C-D-E kiindulás mellett azért mégis csak egy népdalanyagra gondolt, és azt igyekezett belevonni a tanításba. Tankönyveket is úgy állított össze, hogy ez jöjjön be lassanként, ne pedig az, hogy az ember először csak két hangon gyakoroltat, azután meg három és lassanként négyen. És az a két hang se a szó-lá vagy a lá-szó vagy a szó-mi volt, hanem csak a kimondott C-D, mert a skálával köll kezdeni. És akkor az ember pedagógiai irodalmat a folyóiratokból mégiscsak látott, és Németországból az ember hozott magával valamit. Akkorában —a weimari időkben— odakint Németországban, Berlinben egy eléggé erős iskolai zenetanítási mozgalom alakult ki. Ezeket én ismertem az irodalomból, és azoknak a dolgait az ember meghozatta. Orff meg a többiek akkorában voltak fiatal legények, és írták a maguk gyerekek számára való dolgait, vagy mondjuk, a Kurt Weil is a maga gyerekes operáit és hasonló történeteit. Aztán az ember ott mindjárt látott újat, hiszen modern dolgok is voltak, és ugyanakkor pedagógiai dolgok is voltak. Amibe aztán Hindemith is az elején egy kicsit beledolgozott. Az ember mindjárt használni is tudta ezeket itt az iskolában, pontosan úgy, mint ahogy mondjuk Bartók kéthegeđús dolgait. Az ember zenekarral tudta játszani!

Mert jól szólt az két hegedűn is, de jól szólt az egy egész zenekaron is. És a gyerekek szerették. És nem kellett magyarázni külön azt, hogy „gyerekeim, a Bartók, az jó muzsika”, mert a gyerekek mondták, hogy jó muzsika, ők érezték hogy... hogy szép az. És ugyanakkor megkapta a gyerek a középkort, és a középkorban egészen furcsa dolgokat, amiket sehol se hallott az égvilágon, mert azokat Magyarországon még sehol sem játszották. A muzsikus gyerekeknek érdekes volt, hogy mi ez alapján véve. Igen, öt esztendő, hat esztendő

alatt mégiscsak eljutottunk oda, hogy Perotinust már a rádióban tudtunk énekelni, meg Machaut-t. És a gyerekek szerették. De nemcsak azt, hanem például a Codex Callixtinusból a háromszólamú, rendes kis conductust: három csónakkal mentünk, és a három csónak fújta mindenestül három szólamra a Duna közepén! Aminthogy a gyerek a cserkész táborban vitte a csajkát, és pucolta a krumplit, és közben gregoriánt füttyült! Szóval itt ezekről a kérdésekről volt szó, hogy az ember rögtön az elején ne arra menjen rá, hogy így ütemezzünk, meg azután a C-D-C-D, és kínozza az ember a gyereket az elmélettel mint elmélettel, hanem az énekkaron keresztül. Amelyik énekkarnál nekem föl köllött tételezmem, hogy a gyerek már tud. És ebből indultunk ki, és ebből a szempontból jó volt ezeknél a felekezeti iskoláknál a kötelező énekkar meg a zenekar. És oda olyan gyerekek jöttek, akik már elemista koruktól amúgy is zenét tanultak, és azzal foglalkoztak, énnekem amúgy is itt, az elsőtől harmadikig vagy elsőtől negyedikig kellett kihasználnom egy szopránt meg egy altot, mert azután már úgyis mutált. És az a gyerek már elsős korában be kellett hogy álljon nekem az énekkarba, és dolgozni kellett egyszerűen a hallása után! És az messzire előbbre volt, mint amit elsőben vagy második osztályban énekből tanult. Ötszáz gyerek volt az iskolában, vagy hatszáz gyerek, nálam az énekkarban száztíz-százhusz gyerek bent volt. Ami annyit jelentett, hogy az egész iskolának az ötödrésze énekkari tag volt! Azok természetesnek vették, hogy ők ezeket a dolgokat kapják. Benne éltek ebben a világban.

P.K. Milyen volt a napirend az iskolában?

R.B. Reggel 8 órától 1-ig volt a tízperces szünetekkel az órájuk, a tornaórákat úgy osztották be, hogy lehetőleg egy kis fölfrissülést jelentsenek. És akkor a karéneke mindig ez után volt, 1-től 2-ig, mondjuk kedden és pénteken. Hát sokszor éjszaka kellett az embernek sokszorosítani egy ilyen —hogy nevezték?— egy ilyen átlátszó papíros, amelyikre acéltollal kellett a kottákat ráírni szépen, és azután ezzel a maszattal bekenni az egészet, és azután húzogatni. De hát nekem sok példányra volt szükségem, nekem minimálisan hatvan példány kellett!

P.K. Ennyi dolog mellett mikor volt idő arra, hogy művelje magát és írjon?

R.B. Nohát akkor még emellé kellett az embernek ezt is. Szerencsém volt, hogy én rengeteget olvastam egyetemista koromban. A zenetörténeti műveltségem és mondjuk a zenetörténeti témám szépen aludt, tíz éven keresztül egészen addig, amíg nekem a Brisics, amikor igazgató lett '39-ben, azt mondta: „Most pedig pucoljon, menjen el egy esztendőre, mert ezt tovább nem lehet csinálni”. És akkor egy esztendőre elmentem. No jó, de aztán visszajöttem és megint csináltam tovább. Az úgy volt, hogy az ember a folyóiratokat meghozatta, átnézte, aláhúzkodta, tudtam, hogy miről van szó. Nem értem rá minden cikket elolvasni, messziről se.

P.K. Személyes kapcsolatai hogyan alakultak? Például Kodálllyal?

R.B. Kodálllyal is csak úgy nagyjából '33-tól kezdve, Kerényivel úgy '31-től, és akkor aztán a Kertésszel meg a Bárdossal. De előtte mondjuk egészen a húszas éveknél a végéig, én úgy nagyjából egészen egyedül voltam. Akkor kezdtem

velük megismerkedni. Aztán persze rögtön szerepelni kellett a középiskolai dalosversenyeken, meg minden. Akkor aztán a többiek megismerték az embert. És én eléggé hamar vittem mindjárt zenekar-kíséretes anyagot is, amivel az ember szerepelt, úgyhogy tulajdonképpen engem ismertek meg, nem én ismertem meg őket! Akkor aztán az ember összebarátkozott lassanként. Illetőleg hát a Bárdossal úgy volt, hogy a B. Feri, iparművészgyerek volt, a felesége énektanárnő; nálunk novíciuskodott valamikor, aztán kilépett, de nagyon jó barátságban maradt velünk (mint ahogy mindnyájan, akik így később kiléptek, azokkal mi mindig nagyon jóban voltunk). Az bent énekelt a Bárdosnak az énekkarában a Városmajorban. Ennek szóltam én, hogy te, hát szólj már a Bárdosnak, adjon nekem egy tisztességesen megharmonizált éneket, amit énekelhetünk! Ugyanígy a Nádasdy, aki operaigazgató lett, mint régi diák bejelentkezett, hallotta, hogy muzsikálunk, az is jött és megismerkedett az emberrel. Az szegény épp akkor még nagyon gyengén állt, nem tudta, hogy mi legyen. Mint tenorista jelentkezett fölvetélre az Operába, de fölvezték rendezőnek, a Verdi Don Carlosával kezdte a maga nagyon jó pályáját. Amikor viszont megismerkedtünk, még munkásénekkarokat dirigált és engem kért, hogy tanítsam dirigálni. De ugyanakkor nekem mindjárt feldolgozott népdalokat az énekkarom számára, és én meg azokat tudtam hasznosítani az ünnepélyeken, meg hasonlókon. Szóval így az ember ezekkel az öreg muzsikusokkal is érintkezésbe került, amint hogy nekünk is, amikor iskolai ünnepély volt, Rösler Bandi mindjárt ott volt, és jött énekelni. A Nádasdy meg kísérte zongorán. Ezekkel az ember valahogy aztán kapcsolatban volt.

P.K. Hogy bírta egészséggel ezt a rengeteg munkát? Mikor aludt Béni bácsi?

R.B. Nagyon keveset. Az ember bírta. Rengeteget másztam hegyet odakinn Innsbruckban, és rengeteget sportoltam, amennyit csak lehetett. Itt is nyáron a cserkészet, az tiszta sportolást jelentett. Az ember akkor egy teljes hónapot kint volt a szabadban és vagy evezett, vagy hegyet mászott vagy én nem tudom micsoda. Az ember a gyerekekkel volt, és akkor az ember nem cigarettázott! Mert én akkoriban cigarettáztam, de szabadban sose. Csak úgy munka közben az ember elcigarettáztatott. De nagy cigarettás csak rövid ideig voltam, inkább egyetemista koromban, mint később. De azért az ember dohányzott. Viszont: a gyerekeknek, hogy megmutassa az ember, hogy a cserkész táborban nincs szívás — akkor az ember nem szívott, én sem szívtam. Nagyon üdvös volt nekem, és nagyon üdvös volt a gyerekeknek, mert megtanulták, hogy az embernek az a bizonyos aszkézis az egy tréning, az rendes, komoly gyakorlat, amivel játszani kell az embernek! Nem egy nem-tudom-milyen szomorú história! Azt élvezni lehet! Az ember azt mondja, hogy ezt most akarom, és ezt meg nem akarom, és alászolgája! Ez az! Rengeteg sokat jelentett a gyerekeknek ez. Mert megcsinálták cserkészkorukban azt is, hogy elvitte a kulacs vizet magával, és hazahozta magával, odakint nem ivott. Ezt nem mindig, csak jusztanak, egy alkalommal. Csak azért, hogy az ember megmutassa, és ő is megmutassa, mit tud. És ezt mind játszva csinálta velük az ember.

P.K. A gimnáziumi önképzőkörrel akart még beszélni Béni bácsi.

R.B. Igen, nagyon jó stílusú önképzőkör volt. Ha a muzsikáról van szó, először is ők nyugodtan modernkedhettek, ahogy akartak. Nekem még a Tordai Ányos, amikor az érettségi dolgozatomat írtam —és Tordai Ányos nagyon jó irodalmár, irodalomtörténész volt—, az érettségimnél azt mondta, hogy: bűdös, ha modernkedni mersz, agyonverlek! Hát azért mégiscsak modernkedtem egy kicsikét. Itt is az ember a gyerekeknek a művészeti folyóiratokból, kezdve a németektől a modern építészetig a húszas évektől a gyerekeknek ezt mutogatta szépen! És hát ezt természetesnek érezték a gyerekek is. Pedig akkorában még nem volt olyan nagyon megszokott! És az volt a jó, hogy az ember a gyereket egy pillanatban erre a modernre is tanította és ugyanakkor a középkorira is tanította. Mert gondolkodásban is, meg műveltség dolgában is annak az értéket is látni kellett, meg ezt is látni kellett! És az ember muzsikában ezért adta nekik a gregoriántól kezdve, mert a gregorián a tankönyvek közé tartozott az énekkarban, azt külön meghozattuk. Hál' Istennek a gimnázium adta a pénzt ezekre a dolgokra. A gyerekek rendes gregorián kottákból énekeltek. Anélkül, hogy valaha is egy órát tartottam volna nekik arról, hogy hogy kell gregorián kottát olvasni. Soha. A kezibe kapta, és azután szépen énekelte. A gyerekek mindent tudnak! Rengeteget kell róluk föltételezni, mert rengeteget tudnak saját maguktól! És az embernek abból kell mindenféleképpen kiindulni. Szóval borzasztó nagy bizalom kell, mondjuk, a gyerekekkel szembe, a gyereknek viszont érezni kell azt, hogy az ember nagy bizalommal van velük szembe. És akkor aztán jogom van neki egy nyaklevest is adni, minden további nélkül! Nekem szegény Sz. Tamás, ennek a szobrászművésznek a fia, de a szülei elváltak és a gyerek eléggé egyedül volt, rokonoknál, és hát jött negyedik korában, hogy ha megbeszélni valóm van, hát eljöhetnek? Hát persze hogy eljöhetneknél, de hát miért éppen hozzám akarsz eljönni? Tetszik tudni másodikos koromban egy akkora pofont tetszett nekem adni, hogy... Mert ottan tudniillik a nyaklevest megkapta, és azután teljes volt a barátság. Ezt megérdemelted, ez neked ezért kellett, és azután szépen, miután megkapta a magáét..., és azután semmi más. Akkor még szokásban volt az iskolában, és a gyerekek nem botránkoztak rajta, és a szülők se botránkoztak rajta. Hát a középkorban, tudja mindenki, a pálca az hozzátartozott, hát uramfia... Ez most már nem tartozik hozzá, de valamilyen módon igenis pótolni kellene, mert igenis kellene. Mert ha a gyerek nem érzi azt, hogy egy dolognak következményei is vannak, márpedig neki éreznie kell, hogy egy dolognak következménye van, ha nem érzi, akkor ott baj van! És a mai napság ezt sokszor elfelejtjük! De mondom, itt tényleg az számított sokat, hogy ez a muszáj, amiből az embernek ki kellett indulni, hogy igenis a föllépés kell, nekünk teljesíteni kell, nekünk pedig minőségben többet kell adni, mint másoknak. Ez az érzése a társaságnak mindeztől megvolt.

Az interjút készítette: Pik Katalin.